

ALİYA

özgür ve bilge lider

İZZETBEGOVIÇ

DR.
HALİT
ÇİL

Birinci Bölüm
BİLGE
(Entelektüel / Münevver)

Bilgi ve İman Anlayışı

*“Hayat, inanan ve salih ameller işleyenler dışında
hiç kimsenin kazanamadığı bir oyundur.”¹*

İnsanın dünya serüveninde meleklerle üstünlük sağlayabileceği engin bir tezahür olarak bilgi sahibi olabilmesi ve türlü metotlarla geliştirebilmesi hassasını hakkıyla kullanan insanlardır dünyayı yaşanabilir kılan. Bilgi köklerinin üzerinde devleşen iman ağacınının kavî gövdesine yaslananlar için hayat, umut ve çaba demektir, tıpkı Aliya’da olduğu gibi. Onun bilgi dünyasını en iyi yansıtan *Doğu ve Batı Arasında İslam* adlı eserinde; “Bugünün düşünce ve olgu dünyasında İslam’ın yerini değerlendirmeyi amaçlamıştım. Bana öyle geliyordu ki, tıpkı Müslüman dünyanın coğrafi pozisyonunun yeryüzünde Doğu ve Batı arasındaki mekanı kaplaması gibi, İslam da Doğu ve Batı düşüncesi arasında bir yerlerde bulunuyordu. Bazı genel fikirlerin ve bazı değerlerin tüm insanlık için ortak olduğunu göstermeye çalıştım. Kısaca özetlemek gerekirse; sadece üç

1 Özgürlüğe Kaçışım, 5.

dünya görüşü vardır ve daha fazlası olamaz: dini, materyalist ve İslami.”² diyerek bilgi dünyasını yansıtır.

Çok boyutlu okumanın sağlıklı bilgi edinimi / üretimi ve insanı geliştirmesindeki önemini genç yaşta keşfeden Aliya, tam bir kitap kurdu olmuş, zamanı verimli kullanma adına okumada seçici olmanın önemine de vurgu yapmıştır: “Aşırı okuma bizi daha zeki kılmaz. Bazı insanlar kitapları basitçe yutarlar. Bir arının poleni bala dönüştürmesinin dâhili çalışma ve zaman gerektirmesi gibi okuma da şahsi bir katkı gerektirir...”³ Çok fazla kitap okudum; buna talih mi diyeyim, talihsizlik mi, bilmiyorum. Felsefe üstüne şimdi gereksiz olduğunu düşündüğüm kitaplar da okudum. Şimdi şöyle bir bakıyorum da, öyle gereksiz şeyler okuyacağım yere İngilizceyi yerli yerince öğrenseymişim daha iyi olurmuş, diyorum. Şu an yapmak durumunda olduğum işler dolayısıyla, bana öyle geliyor ki, Hint felsefesi okumak yerine diyelim İngilizce ya da Fransızca öğrenmiş olmak benim daha çok işime yarardı.⁴

“Başagırısı gibi okuma nöbetleri tutardı beni. Üç-dört ay boyunca bir tek kitap yüzü açmaz, ondan sonra da üç ay, başımı kitaplardan kaldırmazdım. Bu süreç bu şekilde devam eder giderdi. Ben bu şekilde Dostoyevski’nin ve Tolstoy’un külliyatını, Kant’ın eserlerinin de neredeyse tamamını okudum. 19 yaşında *Saf Aklın Eleştirisi*’ni okudum. Kitabın beni çok etkileyen bölümlerini hala hatırlarım. Mesela kitabın ana bölümündeki antinomiler kısmını. Hatırladığım bir başka kitapsa Spengler’in *Batı’nın Düşüşü* adlı eseri. Uzun süre o kitaptaki şemaları düşünmekten kurtulamadım. Bu şemalar

2 Tarihe Tanıklığım, 31.

3 Özgürlüğe Kaçışım, 4.

4 Tarihe Tanıklığım, 483.

sanki çelikten yapılmış gibi, bir kez içine düştüğünüz zaman bunlardan farklı düşünemiyorsunuz.”⁵

İnsanı geliştiren soylu bir eylem olarak okumanın nedenselliği ve nasıllığı üzerine kafa yoran İzzetbegoviç, meselenin düğümlendiği nokta olarak ilk inen ayetlerdeki “ikra” kavramını mercek altına alır:

“Kültür ve medeniyet birbirinden ayrı iki dünyayı yansıtır. Kültürün taşıyıcısı bir birey olarak insanın kendisiyken medeniyetin taşıyıcısı toplumdur. Kültürün amacı kişinin kendi sınırlarını aşarak kendisi üstünde daha fazla güç kazanmasıyken, medeniyetin amacı bilimin tabiat üstünde güç kazanmasıdır. Kültür kişinin kendi iç dünyasına dönmesiyle, medeniyet dış dünyaya dönmesidir vs.

Bugünlerde bu meselelere kafa yorduğum zaman Kur’an’ın ilk vahyedilen ayetlerinin yukarıda bahsettiğim her iki anlam boyutunu, her iki ilişki biçimini, her iki eylemi kapsadığını hatırlıyorum kaçınılmaz olarak. İlk indirilen “ikra” sözünde güçlü bir çağrı, kişinin dış dünyayı keşfetmesine yapılmış bir vurgu vardır, ama dış dünyanın keşfedilmesi sadece toplanan bilgilerin üst üste yığılması değildir; burada dış dünyaya kayıtsız kalan bir bakış yoktur, bunun içinde irade, istek ve çaba vardır; işte bu kelimenin tam anlamıyla dindarca bir tavırdır. Çünkü ayet şu şekilde devam etmektedir: ‘Rabb’inin adıyla oku.’ Öyleyse öğrenme soylu bir tefekkürdür, Allah’ın dünyadaki işaretlerini okumaya çalışmaktır. İslam kültürünün hem geçmişteki hem de gelecekteki özelliği budur. Bizim baktığımız dünya salt tabiat değil, Allah tarafından yaratılmış bir sanat eseridir.”⁶

5 Tarihe Tanıklığım, 484.

6 Tarihe Tanıklığım, 540-541.

İnsanın gözü veya beyni gibi mükemmel ve karmaşık bir şeyin tesadüf eseri olarak veya kendiliğinden oluştuğunu kabul etmemizi istemek, Yunan mitolojisini hakikat olarak kabulünü istemekle aynı şey olacaktır. Burada büyük İslâm mütefekkiri Gazali'nin bir sözünü kaydetmek daha yerindedir: "Bütün mucizeler tabii ve bütün tabiat mucizevidir."⁷ İnsan aklı mucizelere inanmaya isyan eder; öte yandan her gün tüm mucizelerin en büyüğüne bakmaya mahkumdur: Yıldızlarla bezenmiş sonsuz gökyüzü... Tüm âlem bir mucizedir, ama biz buna dikkat etmeyiz; hissizleştik.⁸ Etrafımızdaki her şeyde mucizeler var, ama insan hâlâ âlemdeki en büyük mucizedir. İnsanlar daima bir şeyler kutluyor, ayin yapıyorlar. Kutlama yapmaksızın duramazlar. Sâni'ye ibadet etmezlerse, O'nun eserine ibadet ederler. Hâlık'a secde etmezlerse mahlûkata secde ederler. Tüm fark budur, ama esaslıdır.⁹

Tarih, Marksistlerce ifade edildiği üzere, "Kendisinde insanın insan haline geldiği bir süreç" değildir. İnsanın tarihi yoktur. O, şimdi neyse ve gelecekte ne olacaksa, başlangıçta da oydu. Darwin ile Michelangelo arasındaki temel fark budur. Darwin'in insanı bir sürecin sonucudur; Michelangelo'nun insanı ise Allah'ın meshiyle yaratılmıştır.¹⁰

Rüzgarla eline düşen karahindiba lifiyle tevhid denizinde garkolur Aliya: Eğer dünyadaki tüm bilgiler, dünyanın tüm kütüphanelerindeki kitapların tümünde ve tüm akıllı insanların kafalarında bulunan bilgiler, yani geçmişin ve şimdinin tüm hikmeti bir yerde toplansaydı ve yaşayan tüm bilim adamlarından bir takım kurulup istedikleri tüm teknik kaynaklar, para ve zaman verilseydi, dünyanın birleşik hikmet ve gücünün

7 Doğu Batı Arasında İslam, 66.

8 Özgürlüğe Kaçışım, 56-57.

9 Özgürlüğe Kaçışım, 67.

10 Özgürlüğe Kaçışım, 213-214.

hepsi bunun gibi tek bir fide üretemezdi. Bu ufacık tohumla karşılaştırıldığında insanları aya götüren mekik, kaba ve vahşi bir alettir.¹¹

Her din başlangıçta saftır. Fakat insanlar onu bozar. Siyu yerlilerinin şu duasındaki inanç safiyetine bakın (aslî tevhid):

*İzin ver keremli ellerime, yarattığın şeylere dokunsun
Sesini duymam için kulaklarımı keskinleştir
Kavrayabilmem için hikmet ver bana
Her yaprağa her taşa gizemli bir şekilde yerleştirdiğin öğretini
Kuvvet istiyorum, fakat kardeşlerimi ezme için değil
Sadece en kötü düşmanımı –kendimi- yenmek için
Tanrım, değiştiremeyeceğim şeylere dayanmak için bana güç ver
Değiştirebileceğim şeyleri değiştirmek için de cesaret
Bir de ikisini tefrik etmek için hikmet.¹²*

İnsanın fizik dünya ile beraber metafizik dünya algısının olmasını önemseyen İzzetbegoviç için din vazgeçilmezdir. İnsanın anlam dünyasını tamamlayan ve insan-ı kâmil olma yolunda ona eşlik eden hayati bir pusuladır iman. “İlim insanlara yaşamalarının ne şekilde olması icap ettiğini öğretmez ve herhangi bir değer ölçüsü göstermez. Din olmasaydı, biyolojik hayatı insani hayatın seviyesine çıkararak bu değerler, meçhul ve anlaşılabilir kalırdı. Çünkü din, daha ulvi bir başka âlemin mahiyeti hakkında bilgi, ahlâk ise manası hakkında bilgidir.”¹³

Sanat, felsefe ve dinin asıl manası, insanın dikkatini muammalara, sırlara ve sorulara çekmelerinde yatmaktadır. Bu ise şuurumuzun uyanması demektir. O da çok defa bilmek ve tanımak doğrultusunda değil, fakat farkında olmadığımız

11 Özgürlüğe Kaçışım, 60.

12 Özgürlüğe Kaçışım, 58-59.

13 Doğu Batı Arasında İslam, 174.

bilgisizliğimizin müdrük olduğumuz bilgisizliğe dönüştürülmesi şeklinde bir uyanıştır. Cahil ile bilge arasındaki o sonsuz fark işte buradadır. Her ikisinin de bazen önemli bir mesele hakkında ancak az malumatı olabilir. Ne var ki cahil bilgisizliğini bilgi telakki eder ve her şey ona aşikâr imiş gibi davranır... Hayatı kavramak ve anlamak için tek yol hayret ve hayranlık olsa gerek.¹⁴

Tarihi bir fenomen olarak her dinin iki yönü vardır: (a) İlim olarak vahiydir, (b) Uygulama olarak ise insanların eseridir. Allah inancı vahyeder, insanlar ise uygular. Dinde büyük ve yüce olan her şey Allah'tandır. Hatalı ve değersiz olan her şey insanlardandır... Din, semanın barış ve derinliğiyle ahenk içinde hareket etmesi için insana yöneltilmiş bir taleptir. Fakat 'insan acelecidir'; dar kafalı, ürkek, hırslı ve bencildir. Bunların tümü, semanın açıkça ortaya koyduğu her şeye zıttır.¹⁵

Görüntü ve şekle takılı kalanların hakikati ıskalamaları kaçınılmazdır. Müslümanların modern zamanlarda yaşadıkları buhranları körükleyen unsurların başında Kur'an ve İslam'a şekilsel yaklaşımlar bulunmakta olduğundan mustarıptır İzzetbegoviç.

Kur'an'a olan teslimiyet bitmiyordu ancak aktif karakterini kaybetmiş, irrasyonel ve mistik olana tutunmaktaydı. Kur'an-ı Kerim kanun otoritesini kaybedip, buna karşın eşyaların "kutsal"ı oldu. Kur'an-ı Kerim'in araştırılmasında ve yorumlanmasında bilgeliğin yerini kılı kırk yaran yorumlar, büyük fikirlerin yerini okuma becerileri aldı. Devamlı surette ilahiyat formalizmin tesiri altında Kur'an-ı Kerim hep daha az anlayarak ve manası düşünülerek ve daha çok güzel sesle okundu ve mücadele, doğruluk, şahsi ve maddi fedakârlıklar hakkındaki

14 Doğu Batı Arasında İslam, 70-71.

15 Özgürlüğe Kaçışım, 45, 47.

emirleri, tembelliğimize aykırı ve sevimsiz olarak, güzel sesle okunan Kur'an-ı Kerim metninin zevk veren (rahatlatan) sesi içinde eriyip gitti. Bu doğal olmayan durum yavaş yavaş normal olarak kabul edilmeye başlandı, çünkü bu vaziyet, sayıları her geçen gün artan ve Kur'an-ı Kerim'le yollarını ayıramayacak durumda olan, fakat aynı zamanda hayatlarını onun isteklerine göre düzenleyecek kudrette olmayanların işine gelmekteydi.¹⁶ İdeolojinin gelişme gördüğü yerde din son derece çöküş görür; çünkü din, hiç insan bulamaz, sadece çalışan ve tüketen varlıkları görür.¹⁷

Tebliğin en önemli şeklini, imanın ruha yerleştirilmesi şeklinde ifade eden İzzetbegoviç, bunu müezzinler üzerinden örnekendirir. Kur'an'da Firavun'a hitaben Musa ile Harun'un kullanacakları üslubun vurgulanmasında da aynı hassasiyeti görebiliriz: "Firavun'a gidin. Çünkü o, iyiden iyiye azdı. Ama onunla yumuşak bir dille konuşun ki, o zaman belki aklını başına toplar veya korkar." (Tâhâ: 43-44) "Müezzinlerimizin genelde kırık hoparlörlerinin sesini yükseltmek yarışında aranmamalıdır gerçek iman. Onlar güzel insan sesi yerine kendi bağırışlarının insanları dine döndüreceğini sanıyorlar. Henüz kimse başaramamıştır bunu, başaramayacaktır da. Bunlar ancak ters etki oluşturur ve insanları şirke götürür. İman insanın ruhundadır ya da değildir. Eğer hakikiyse, kendini belli etmeye uğraşmaz."¹⁸

İman-Eylem bütünlüğü Aliya'nın dünyasında hüküm sürmüştür. Gençliğinden itibaren bu ikili dinamik kavram hayatını şekillendirmiştir. Asr suresinden mülhem prensibi şudur:

16 İslam Deklarasyonu, 32.

17 Özgürlüğe Kaçışım, 91.

18 Tarihe Tanıklığım, 551.

“Hayat, inanan ve salih ameller işleyenler dışında hiç kimsenin kazanamadığı bir oyundur.”¹⁹

Niçin daima ahlakiliği takdir ederiz de ahlak konuşmalarını küçümseriz? Çünkü ahlakilik bir harekettir, ahlak konuşmaları ise bir sözdür. Ahlakilik kendinize yönelik bir taleptir, ahlak konuşmaları ise başkalarına yönelik bir taleptir. Ahlakilik daima ahlaki olmasına karşın, ahlak konuşmalarının çoğu kere riyakâr, dolayısıyla gayri ahlaki oluşunun sebebi budur.²⁰

Hayatı sadece din ve dua ile değil, aynı zamanda çalışma ve bilimle tanzim etmek gerektiğine inanan, dünya tasavvurunda ibadethane ile fabrikanın yan yana olması gerektiğine izin vermekle kalmayıp talep eden, insanları sadece terbiye etmek değil aynı zamanda onların dünyadaki hayatını kolaylaştırmak gerektiğini düşünen ve bu iki hedefin birbirine kurban edilmesi için hiçbir sebebin bulunmadığı fikrinde olan kimse, o İslam’a aittir.²¹

İman edip salih amel işlemek; her namazdan, oruçtan, sadakadan ve ibadetten daha büyük önceliğe sahiptirler. Ancak onları takip edip saygı duyarsak, yani iman edip salih amel işlersek biz Müslümanız. Onlarsız biz öyle değiliz. Beş vakit ve diğer güzel şeylere rağmen. Çünkü bunlar, bu iki büyük ve basit hükme karşı adeta şeklin içeriğe, fikrin tekniğe, hedefin vasıtaya olan ilişkisi gibidir. Hatta bu şekillerin içerikle, canlı imanla doldurulmuş mu olacağı yoksa boş ve cansız taşlaşmış kabuklar mı olacağına, hakikaten iman edip iyi amel işlediğimize bağlıdır. Bu iki kanun seviyesine yavaş yavaş Kur’an’ın diğer bütün talepleri, emirleri, tavsiyeleri ve yasakları eşitlenebilir. Onların kendileri ise temel, biri diğerine dönüşemez. Çünkü

19 Özgürlüğe Kaçışım, 5.

20 Özgürlüğe Kaçışım, 39.

21 İslam Deklarasyonu, 47.

İslam'ın özünü oluşturmaktadırlar. Sadece dinden, onun dışı vurulduğu, te'yyit edildiği ve kontrol edildiği ameller olmaksızın, İslam yoktur. Ve tersine, sadece iyi amellerden, içinde onların gerçek sebebinin olduğu, onların metafizik öneminin, dünya resminin genelinde onların yerini ve gerekliliğinin görüldüğü iman olmaksızın da İslam yoktur. Allah'ın emri olduğu için iyi amel yapıyor, yasakladığı için de kötülüklerden sakınıyorum. İyi amel işleyerek ben mükemmel olmayan bir dünyanın mükemmelleştirilmesine katkıda bulunuyorum. Benim katkım olmaksızın dünyanın bir kısmı eksik, bitmemiş, gerçekleşmemiş olarak kalacaktır. Bu sebeple sadece iman edemem, aynı zamanda faal olmak, eylemlerde bulunmak ve çalışmak zorundayım. İman İslam'a olan aidiyetin sübjektif, amel de objektif olan tarafıdır.²²

“Namaz kılın ve zekât verin” formülü “iman edin ve iyi amellerde bulunun” diyen daha esaslı ve daha umum, “iki kuttuplu” başka bir formülün özel şeklidir. Bu formül ise Kur'an'ın dinî, ahlâkî ve sosyal emrinin temel ifade şeklidir. Kur'an'ın bir ayetinde bu husus belirtilmektedir: “İman edip iyi işler yapan ve namaz kılıp zekât veren kimselerin, Rableri indinde ecirleri vardır; onlar için korku yoktur, mahzun da olmayacaklar.” (Bakara: 277)²³

İman-Amel bütünlüğünü kaydeden Müslümanları anlamakta zorlanır İzzetbegoviç: İbadetleri temizlikle ve daimi olarak zamana riayetle bağlantılı olan insanlar, niçin temizlik ve dakiklik örnekleri değildirler? Yılda otuz gün kendilerini yiyecek-ıçecekten mahrum bırakan insanlar niçin bir disiplin örneği oluşturmazlar? Bazen acımasız ve katı olan bu on dört asırlık uygulamadan sonra temizlik, dakiklik ve disiplin nasıl

22 İslami Yeniden Doğuşun Sorunları, 158-159.

23 Doğu Batı Arasında İslam, 273.

olup da onların ikinci bir tabiatı haline gelmemiş, hatta saplantı halini almamıştır? Bu iki soruya tatminkâr bir cevap verebilecek olan kişi Nobel ödülünü hak ederdi.²⁴

Mütalâalarımız doğru ise, iki türlü “hurafe” vardır: Birisi ilmin, insanın iç dünyasını; öbürü dinin tabiî olayları izah etmeye teşebbüs etmesidir. Manevî âlemi izah ederken, ilim, onu nesne olarak ele alıyor; din ise, tabiatı açıklarken onu hep teşahhus ettiriyor, yani ona tabiat dışı bambaşka bir hüviyet veriyor... Aklın, ilmin ve faaliyetin yerini almak isteyen din, gerçekten akılla tabiî bir çatışma içindedir. Eğer din, dogmalarıyla ilmî hakikatleri, mistisizmiyle serbest düşüncüyü, ayinleriyle şahsi ve sosyal faaliyeti bertaraf edip onların yerine geçmek isterse, bu çatışma kaçınılmaz olur. Diğer taraftan hakiki din ilimle beraber yürüyebilir. Üstelik ilim insanların ufuklarını genişletmek veya dinin etrafında tabiî olarak örülen hurafeleri bertaraf etmek suretiyle dine destek olabilir. Birbirinden ayrıldığı takdirde din, insanları gerikafalılığa; ilim ise, ateizme sürükler. İlmin de buna benzer hurafeleri vardır. İlmin meşru olarak kendisine ait olan tabiat sahasının dışına çıkması halinde ilmî hurafeler oluşur. Anorganik dünyada (fizik, mekanik, astronomi) yanılmaz olan ilim, hayat sahasında (biyoloji ve psikoloji) tereddütlü ve beceriksiz davranıyor; hayat felsefesi denilen şeyi tarif hususunda ise kendini tamamen kabiliyetsiz gösteriyor... Dünyayı ve içinde olup bitenleri izah etmeye çağrıldığı takdirde ilim, her zaman tamamen mekanikçi bir görüş ileri sürecektir... Biyoloji sahasında ilim, insanın insan olmayıp hayvan olduğu; hayatın da sonuçta mekanik, yani cansız olduğu hükmüne varmış bulunmaktadır. Evvelâ zihin Allah'ı inkâr ettikten sonra, aşağıya doğru bir derecelendirme sistemine uygun olarak insanı ve ondan sonra hayatı da reddet-

24 Özgürlüğe Kaçışım, 301-302.

miş ve nihayet her şeyin mekanizm, oyun ve moleküler güçlerin karşılıklı hareketleri olduğu neticesine varmış. Zihin dünyada kendinden başka hiçbir şey keşfedememiştir.²⁵

Din ile bilimin yetenekleri karıştırılmamalıdır. Din hayatın gayesiyle ilgili soruya cevap sunar, bilim ise hayatı ve tabiatı birer fenomen olarak inceler. Ne bilim hayatın gayesiyle ilgili soruyu cevaplandırabilir, ne de din tabiat kanunlarını tarif edebilir. Mutlak bilgiyi sunuyormuş gibi gösteren bilim, inkar ve nihilizmle sonuçlanır... Kur'an'da birçok yerde tefekküre yönelik teşvik, hislerin ve aklın şahitliğinin ruhun inancını bastırmayacağı ve neticede ufukta bir noktada gözleme dayalı bilim ile vahye dayalı dinin artık çatışmayacağı, hatta birbirlerini destekleyebilecekleri konusundaki sağlam bir vaad dışında bir şeyle yorumlanamaz. Söz konusu ufuk, benim *İslam'ın ufku* dediğim şeydir... Bilim veya din değil, bilim ve din; işte İslam bu.²⁶

Eğer din batıl inancı yok edemezse, batıl inanç dini yok edecektir. İslam, Allah'a iman, namaz, cemaat, oruç ve hac vasıtasıyla, içinde insanların beraberce mücadele ettiği, acı ve mutluluk çektiği ve belki bütün insanların zenginliği ülküsü, ulaşılmaz fakat ısrarla meyil duyulduğu bir hedefi olan dayanışma toplumunu oluşturmak istedi.²⁷ Namaz sadece dua, ibadet değildir. O, eskiden disiplin, birlik ve dayanışma okuluydu ve yeniden bu olmalıdır. O, temizlik, çalışma, birlikteliktir.²⁸ Heyecan veya huşu içinde kılınmayan namaz hangi dünyada ve hangi bilinçte olursa olsun manasızlıktır.²⁹ İslam tektir. Ancak, onu taşıyan ve gerçekleştiren geri kalmış veya ileri toplum, sağ-

25 Doğu Batı Arasında İslam, 335-338.

26 Özgürlüğe Kaçışım, 219, 223, 247.

27 İslami Yeniden Doğuşun Sorunları, 33.

28 İslami Yeniden Doğuşun Sorunları, 36.

29 Doğu Batı Arasında İslam, 153.

lıklı veya çöküş içinde olan nesil sebebiyle onun uygulaması da farklı olacaktır. İslam kendi kaynaklarında yazılmış olan şeydir, ancak hayat uygulaması olarak İslam, aynı zamanda, İslami prensiplere dayanarak, aklımız ve kalbimizin gerçekleştirebildiği ve bizim olmasını istediğimiz şeydir de.³⁰

Cemaatle kılınan namazın gayesi, insanları ibadet maksadıyla ve aynı zamanda şahsi bağların aracısız olarak kurulması için de bir araya getirmektir. Bu suretle cemaatle kılınan namaz menfi ferdiyet ve ayrılığa açıkça karşıdır. Hayat insanları birbirinden ayırıyor, cami ise onları tekrar tekrar bir araya getirip kaynaştırıyor. Cami birlik, beraberlik, eşitlik ve iyi niyet okuludur. Namazın bu içtimâî eğilimini, bu toplumsallaştırma sürecini Cuma namazı tamamlamaktadır.³¹

İslam, en iyi düzenlenmiş dünyadan yanadır. Dünyanın daha iyi olmasını sağlayan hiçbir şey peşin olarak gayr-ı İslami diye reddedilemez. İslami olması için her çözüm; azami insani ve de azami derecede iyi olmak zorundadır. Yani çözüm, dini ve bilimsel prensiplerin uyumunun en üst sureti olmalıdır.³²

Zekâtta insanlar yansımaktadır. Zekâtın daha ziyade vergi mi, yoksa kişiler arasında gönüllü bir amel mi olacağı onlara bağlıdır. Çünkü zekât, kasalarla beraber gönüller de açılın ister. Zekât üst seviyelerden akan muazzam bir kıymetler nehri ve aynı zamanda kalpten kalbe, insandan insana irtibat kuran şefkat ve yardımlaşma ruhudur. Zekât yoksulların sefaletini ve zenginlerin kayıtsızlığını bertaraf eder; insanlar arasında maddî farkları azaltır ve insanları birbirine yaklaştırır. İslâm'ın gayesi zenginliği kaldırmak değil, fakirliği bertaraf etmektir... İslâm'ın sosyal tedbirleri yoksulluğun bertaraf edilmesine münhasır olup

30 İslami Yeniden Doğuşun Sorunları, 41.

31 Doğu Batı Arasında İslam, 267.

32 İslam Deklarasyonu, 48.

mülkiyet eşitliği talebinde bulunmamaktadır... Zekât müessesesi için oranlardan ve sayılardan daha önemli olan husus, yardımlaşma prensibidir. Asıl mühim olan, toplumun zengin tabakasının yoksul tabakasına karşı mükellefiyetinin bulunduğu prensibidir... İslâm'ın tatbikat sahasına konulan ve alışkanlık haline gelen bu emri sayesinde Müslüman toplumunda vakıf müessesesinin yayılışı suretiyle, sessiz bir inkılap gerçekleşmiştir. Bu müessesenin, manası ve yayılışı itibarı ile diğer medeniyetlerde eşi yoktur. Hemen hemen hiçbir Müslüman ülke yok ki umumun istifadesi için muazzam mallar vakfedilmiş olmasın. Kur'an'da vakıf sarahaten zikredilmiş olmamakla birlikte bu yaygınlık tesadüfi değildir. Vakıf yardımlaşma ruhunun bir meyvesi ve zekâtın terbiyevî tesirinin bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır.³³

Her ân Yaratıcı ile bağ kurmanın pratik simgesi olarak besmeleyi önemsemiş, her hayırlı işe bu kelimeyle başlamanın anahtar rolünü şöyle ifade etmiştir: “Kurucular Kurulu’ndaki konuşmama bismillah diyerek başladım. Bunu iki nedenle yaptım: Öncelikle, çok samimi bir biçimde her şeye Kadir Olan’a, bize yardım etmesi için dua ediyordum; ikinci olarak da o, dini özgürlüğün bir simgesi ve rejime itaatsizliğin açık bir işaretiydi.³⁴

Okuma insanın tasavvurunu geliştirirken, gerçeklerle yüzleşmeden ikra'nın kapsamına girilemez. Uygulama ve şahit olma boyutuyla okuma süreci kemale erecektir. “Harem-i Şerif ve Kâbe hakkında, fotoğrafların ya da kitapların şekillendirdiği tüm tasavvurlar, onu gerçekten gördüğünüz anda

33 Doğu Batı Arasında İslam, 269-271.

34 Tarihe Tanıklığım, 85.

siliniyor. Kâbe'yi sokaktan, bir sütunlar ormanının arasından görüverdim.”³⁵

“Rahmetli annem çok dindar bir kadındı ve dine olan bağlılığımı -en azından kısmen- ona borçluyum. Sabah namazlarına hiç aksatmadan tam vaktinde kalkar ve beni de kaldırırdı... 15 yaşındayken, inancımda bazı tereddütler oluşmaya başladı. O zamanki yoldaşlarım ve arkadaşlarımla her şeyi konuşurdum. Komünist ve ateist yazıları okurduk... Her zaman çok net olmasa bile, dinin temel mesajı bana hep sorumluluk gibi görünmüştür. Onun mesajı krallar ve imparatorlar için bile aynıdır; onların da sorumlu olmaları gerektiği yönündedir. Onların bu dünyadaki polisten bir korkuları olmasa da -çünkü polis zaten onların ellerindedir- din onlara uyguladıkları şiddetten dolayı hesaba çekileceklerini ve bu sorumluluktan kaçış olmadığını söyler. Tanrısız bir kainat, bana anlamdan yoksun görünmüştür her zaman. Bu nedenle de inancım bir iki yıllık sallantıdan sonra geri döndü ama farklı bir biçimde. İnancımdaki -elbette varolduğu ölçüde- bu muayyen sarsılmazlık, gençliğimde zuhur etmiş olan şüphelerden geliyor. O artık yalnızca atalarımın devraldığı bir din değildi; yeni baştan edinilmiş bir inançtı. Ve onu bir daha hiç yitirmedim... Lisenin daha üst sınıflarında, bütün çalışmalarımın yerine okumayı ikame etmiştim. 18-19 yaşlarında, Avrupa felsefesinin bütün temel metinlerini okuyordum. O zamanlar Hegel'i takdir edemedim ama sonraları görüşlerim değişecekti. Üzerimde özel bir etki bırakmış olan metinler, Bergson'un *Yaratıcı Evrim*'i, Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi* ve Spengler'in *Batı'nın Çöküşü* adlı eserleriydi.³⁶

35 Tarihe Tanıklığım, 168.

36 Tarihe Tanıklığım, 12-15.